

“SADAKALLAHU’L-AZÎM” DEDIĞİMİZDE NE DEMEK İSTİYORUZ?

Ahmet Nedim SERİNSU*

İthaf ve Teşekkür

*Aziz kıymeti için hazırlanan armağan kitabın
takdim merasiminde hüsn-i teveccüh ile “Din eğitimcisi
olmayan din eğitimcisi” taltifinde bulunarak öğrencisini
onurlandıran Kıymetli Hocam
Prof. Dr. Beyza Bilgin’e ithaf olunmuştur.
Saygıdeğer Hocamın kabul buyurmasını istirham
ederim. İlim tahsilinde emeğine mazhar olduğum
Kıymetli Hocam/Hocamıza hayatta iken naçizane bir
çalışma ile sevgimi, saygımı ve müteşekkir olduğumu
izhar etmek imkânını sağlayan Dini Araştırmalar
Dergisi Heyeti’ne teşekkür ederim.*

Öz

İnsan-Kur’an-ı Kerim iletişiminin tilâvet eylemiyle (*amelun sâlih*) oku-düşün-anla-yaşa ile inşa olunması Yüce Kur’an’ın mümin bireyden talebidir. Bu eylemin nihayetinde “Sadakallahu’l-Azîm” diyen Hz. Peygamber’in bu talimi sünnet-i seniyye olarak uygulanagelmektedir. Hz. Peygamber’in Kur’an-ı Kerim’i kıraat ve tilâvet edişlerine ilişkin bu bilgi, tarih içinde insan-Kur’an iletişiminin nasıl tesis edileceğinin zeminini oluşturmuş, ilgili rivayetler Fażâ’ilü’l-Ḳur’ân, Şevâbü’l-Ḳur’ân, Menâfi’u’l-Ḳur’ân başlıkları altında

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
e posta: serinsu@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-8640-0296.

Atıf/Cite as: Serinsu, A.N. (2020). “Sadakallahu’l-Azîm” Dediğimizde Ne Demek İstiyoruz?. Dini Araştırmalar. 23(58): 79-99. Din Eğitimi: Beyza Bilgin Özel Sayısı. DOI: 10.15745/da.779790

hadis eserlerinde veya fazâilü'l-Kur'an konulu eserlerde derlenmiştir. Bunun üzerine ayrıca *tilâvet âdâbı* edebiyatı/literatürü inşa olunmuştur. Başlıkta vazolunan mesele, anılan zeminde, *bilginin bütünlüğü* ilkesiyle *disiplinlerarası yaklaşım* benimsenerek belirli kavramlara (*kırâat, tilâvet, sidk*) müracaat edilerek, belli bir olguyla (“Sadakallahu'l-Azîm” ibaresiyle) sınırlandırılarak ele alınmış ve makalede şu sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır: Tilâvet'in hülasaten manası nedir? “Sadakallahu'l-Azîm” ibaresindeki s-d-k kökünden mastar olan *sidk* kelimesinin anlam içeriğinde neler var? Buna göre bu ibareye “Yüce Allah doğru söylemiştir” veya “Azim olan Allah doğru söyledi” manasını vermek isabetlimidir?¹ Kur'an-sünnet ile inşa olunmuş anlam küremizde “Sadakallahu'l-Azîm” ibaresini nasıl anlamlandırmalıyız?

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kırâat, Tilâvet, Sidk, İnsan-Kur'an İletişimi.

What Do We Mean by Saying “Sadaqallahu'l-'Azim”?

Abstract

It is the demand of the Holy Qur'an from the believer that the communication between Humanbeings and the Holy Qur'an be constructed with the act of tilawat (good deeds) with reading-thinking-understanding-acting upon it. At the end of this action this practice of tProphet Muhammad who said “Sadaqallah 'ul-'Azîm ” is applied as the noble sunnah. This practice of the Prophet's qira'at and tilawat of the Qur'an were the basis for how to establish human-Quran communication in history, and related narratives were compiled in hadith studies under the headings of Fedailu'l-Qur'ân”, “ Ş evâbu'l-Qur'ân”, “Menâfi'u'l-Qur'ân” or works on the subject of fedailu'l-Qur'ân. Also, the field of the etiquette of recitation (tilawat) was established.

On the basis of the aforementioned ground, an interdisciplinary approach has been adopted with the principle of information integrity and the following questions have been tried to be answered:

What does *tilawat* mean in essence? What is in the meaning of the word *sidq*, an infinitive of the root s-d-q? According to this, is it appropriate to give the meaning of " Sadaqallah 'ul-'Azîm" as "Almighty Allah told the truth " or " Allah who is almighty told the truth"? How should we make sense of the phrase " Sadaqallah 'ul-'Azîm" in the semantic sciences built with the Qur'an-sunnah?

When we end the tilawat up with the phrase "Sadaqallah 'ul-'Azîm", we mean that it is essential to work with sidq to show "awe and honor as both the

reader and the listener of the Qur'an"; the only tilawat aspect of communication with the Qur'an is not completed with an instant interruption; at the earliest opportunity/as soon as possible, the tilawat resume or will continue from a specially selected passage; by expressing respect/ power-strength to our Holy Book: "O Qur'an! I am not interrupting my current relationship with you; I will continue to consider the commands of my Almighty God."

Keywords: Qur'an, Qir'at, Tilawat, Sidq, Human-Qur'an Communication.

Summary

It is the demand of the Holy Qur'an from the believer that the communication between Humanbeings and the Holy Qur'an be constructed with the act of tilawat (good deeds) with reading-thinking-understanding-acting upon it. At the end of this action this practice of tProphet Muhammad who said "Sadaqallah'ul-'Azîm " is applied as the noble sunnah.

Since the verb "telâ-yetlû" includes the meaning of "constantly, willingly, tirelessly to read and to think about the meaning", the meaning of the action / deed of the Holy Qur'an appears in the verb (telâ-yetlû). Accordingly, we can express our action / purposeful-willed attitude and behavior (good deeds) using by "I" language in the value learning outcomes as follows:

- I read my Holy Book with an attitude that can lead to quench my thirst at the source of revelation.
- Thinking about my Holy Book, I read it as if it were an indivisible whole, as necessary, with a mind and heart that are clear, strong and truly inspired by it.
- I want to understand it correctly.
- I know that I will do the divine orders and prohibitions, encouragement and avoidance in the passages I read with a sincere prayer (by taking it seriously and doing the necessary).
- I strive to fulfill the good thing that I believe the content has it.
- By saying "Sadaqallah'ul-'Azîm ", I say goodbye to my action / deed of tilawat of my Holy Qur'an momentarily.

Sidq is the epitome of improvement. Also, sidq implies strength and powerfullness as "it points to the condition that all parts of an object are entire, its properties are complete and power is perfect", that is, sidq is power-and-strenght itself. The Arabs call al-amru's-salih / good work-action as es-sidq, as

it does not contain any deficiencies and lies (kizb-kezib). The Turkish equivalent of the word sidq in Arabic is "truth" and it refers to the qualification of saying (qawl) and talking (kalam) as its first meaning. The word sidq also means command, asking questions and prayer. In qawl and kalam, sidq expresses that the spoken word is righteous, therefore it is strong and powerful. It shows that the word contains "steadiness, accuracy and direction". In this respect, it is qualified for the speaker and the reporter. It describes the "exact and complete structure of the absolute parts and basis" of the word. In addition, "es-sidq" emphasizes that "the word (al-qawl) is in agreement with both the conscience and (with this word) the informed (al-muhber anhu)". When Arabs say "sadaqa fulânen al-hadîsa" they mean "anba'ahu bi's-sidqi" with this sentence. In other words, the truth in the meaning of the word is "the opinion and word of the speaker agree with the fact". In the light of the above explanations, it is understood that when "Sadaqallah'ul-'Azîm" is said, it is not meant that "Almighty Allah told the truth" or "Allah who is almighty told the truth" as a result of the communication with the Holy Quran. As the literal translation of the phrase, these expressions are correct but it is not appropriate to end the human-Qur'an communication by giving such a meaning. All the meanings described above are eliminated.

Let us describe what we have said by ending the tilawat with the phrase "Sadaqallah'ul-'Azîm" again with the value learning outcomes:

- It is essential to work with sidq to show "awe and honor as both the reader and the listener of the Qur'an". This manner increases the seriousness of both the reader and the listener and people with this manner hear and feel better and make others hear and feel better what they read / listen to.

The Prophet stated the following:

"If the person whose recitation you listen to makes you feel that he is afraid of Allah, he is one of the most beautiful voice. "

- The only tilawat aspect of communication with the Qur'an is not completed with an insant interruption.
- At the earliest opportunity/as soon as possible, the tilawat resume or will continue from a specially selected passage.
- We started by saying, "In the name of Allah the Most Beneficent, the Most Merciful / and the Most Affectionate (the basmala), We take refuge from the accursed Satan, the one who was expelled and stoned.

(eûzu) so that our relationship with the Qur'an would not be harmed. We showed our love, respect, and devotion to Almighty Allah with worship. We ended our reading in agreement with this beginning: "Sadaqallah'ul-'Azîm".

"Sadaqallah'ul-'Azîm" is a sincere prayer, formulating a great field of meaning:

- "Sadaqallah'ul-'Azîm: My dear God as the Holy of Holies, My Almighty Lord, I have had real contact with Your Holy Book directly. All Your commandments are Truth, all what You say is true, obeying them requires me / us. For this reason, I make an effort with sidq. My God! I will continue to be together in with your book.
- Holy Quran! "By saying Sadaqallah'ul-'Azîm, I show you as a witness for my valuable and meaningful act of tilawat here and there. Be Witness! My association with You has been and will be with siqk.

Giriş

Hız. Peygamber'e ilk gelen vahyin okuma ve yazmayı emretmesi pek anlamlı ve ilham vericidir. İnsanı anlatan ve onunla ilgili olanı tespit eden bu âyetler, insana, "yaşam boyu eğitimi"² zorunlu kılmaktadır. O ümmî Peygamber de bütün hayatı boyunca bu ilkeyi tatbik etmiştir. Hız. Peygamber, gelen vahyi tebliğ ve tebyîn etmesiyle (Bkz. A'râf 7/157-158; En'âm 6/19; Zuhuruf 43/63), canlı ve hayatla içiçe kişiliğiyle Kur'an âyetlerini, hem insanî yapıp- etmeleriyle ve ikrarıyla (haliyle) hem de sözleriyle (kavliyle), yani örnek insanlık yoluyla (sünnet) tefsir etmekteydi. O, Kur'an'ın yaşanabilir olduğunun somut örneği idi. Bir rivayetten, Hız. Peygamber'in sahâbilerle/öğrencilerine Kur'an-ı Kerîm'i onar âyet ezberlettiğini öğreniyoruz. Bu rivayette anlatıldığına göre sahâbiler, ancak evvelkileri "amel" olarak yani hayata aktarılacak yönleriyle öğrendikten sonra bir diğer on âyete geçmekteydiler. Bu rivayetin son cümlesi çok anlamlıdır: "(Hız. Peygamber) bize Kur'an'ı ve onunla amel etmeyi (tefakkuh) birlikte öğretiyordu."

Sahâbiler, Hız. Peygamber'in Kur'an-hayat bütünlüğünü hedefleyen bu yaşamboyu eğitim-öğretim siyasetini devam ettirdiler. Kur'an'ı, hayata tatbik etme/hayatı anlamlandırma şekliyle birlikte öğrenen sahâbiler, birer eğitimci olarak gittikleri bölgelere bu yöntemi taşıdılar.

Sahâbilerin öğrencileri Tabîiler, "Kur'an-ı Kerîm'i ilim ve amel yönleri ile birlikte öğrenmek" ilkesini Sahâbiden aldılar. Sahâbe-Tâbiûn arasındaki

bu ilim “*kaydetmekle değil, öğretikle; yazı ile değil, sözle*” ifadesiyle formüle edilmiştir. Aynı bilgi akışının Tâbiûn ile öğrencileri Etbâu Tabiûn arasında da cereyan ettiği bilinen husustur.

Demek oluyor ki Kur’ân ile hayata anlam vermek ve kendi tarihinde bunu Sünnet’e ittibâ ile inşa etmek; her asırda, bir önceki asrın Kur’ân ve Sünnet ile yaratılan dünya görüşü mirasını devralınmasıyla ve onu kendi çağının maddî ve manevî şartları (kültür) çerçevesinde yoğurmasıyla cereyan etmiştir. Böylece her asır, kendi zihniyetince, “*Kur’ân’ı ilim ve amel/teorik ve pratik yönleri ile birlikte öğrenme-öğretme*” ilkesini uygulayarak bu kültürel mirastan yararlanmış ve bu bağlamda katkılar yapmıştır.

Hayatına anlam arayan varlık olarak insan açısından insan-Kur’an ilişkisinin bu tasvirinden anlaşılan, insandan zihniyetini buyruklarıyla inşa ederek homo-Qur’anicus’u (Kur’ân’ın insanını) gerçekleştirmesini sağlayacak bir iletişim kurmasını beklediğidir. Bu sebeple Kur’an’ın hayatımıza anlam katan muhtevasıyla iletişimin işlevsel bir boyutu vardır ve bunu şu dört eylemi Kur’an’ın değerleriyle hayata katarak işlevsel kılınmasını talep etmektedir:³

1. Oku⁴
2. Üzerinde düşün⁵ (tedebbür et)
3. Anla⁶
4. İhlâsla açıkla: Yaşa⁷ (fıkrî ve amelî/düşünsel ve edimsel)

Makalede, yukarıda tasvir olunan bakış açısından hareketle, insanın varoluşunun sebebinin bilgi olduğunu ayetle (Alak 96/1-2) kanıtlayan Yüce Kur’an’la iletişimimizin hem kalplerde ezber yoluyla hem satırlardan yazılı olarak okumak (*kıraat* ve *tilâvet*) eylemleriyle icrası nihayete erdirildiğinde söylenen “Sadakallahu’l-Azîm” ifadesinin manası müzakere olunmaktadır.

1. Okumakla Kur’an-ı Kerim’le İletişimimizin İki Kavramı: *Kıraat* ve *Tilavet*

Kur’an-ı Kerim’le hayatımıza anlam verişini keşfedebilmek amacıyla iletişim kurabilmemizin dört ana alandan gerçekleştirildiği yukarıda müzakere olunmuştu. Bu alanların iradi eylem olarak hayata katılabilmesinin başlangıcı “oku”maktı. Müslüman kültüründe Kur’an-ı Kerim’in bireyden okumak talebi hakkında, yani okuyarak onunla iletişim kurabilmekte iki odak terim bulunmaktadır: *kıraat* ve *tilâvet*.

Her kavramın tabiatındaki izafiyet *kıraat* ve *tilâvet* kavramları için de söz konusudur. Bu sebeple bu iki kavramın anlam içerikleri (*seçiklik*⁸) *el-Muf-*

redât fî Garîbi'l-Kur'ân'da er-Râgibu'l-İsfehânî'nin tercih ettiği çerçevede takdim olunmakta ve makalenin asıl konusuna zemin oluşturacak açıklamalar yapılmak istenmektedir.

1.1. Kıraat

Sözlükte *kırâat*, “okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek’ anlamında masdar; ‘sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okumak, tilâvet etmek” anlamında isimdir. “Aynı kökün *kur'ân* şeklinde gelen masdarı da *kırâat* ile eş anlamlıdır” (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “kr’e” md.; *Kâmus Tercümesi*, “kr’e” md.). “*Kıraat* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm’de yer almamakla birlikte “tilâvet” mânasını veren fiil kalıplarında ve masdar olarak (*kur'ân*) birçok yerde geçer (el-A'râf 7/204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/14, 45, 106; el-Kıyâme 75/17, 18; el-İnşikâk 84/21; el-Alak 96/1, 3).” (Birişik 2002: 426-433.)

er-Ragıbu'l-İsfehânî “Okurken (et-terfîl)⁹ harflerle kelimeleri ve kelimelerle cümleleri bir arada toplamaya ‘kırâetun’ kelimesinin anlamıdır” demektedir. Arapça’nın dil mantığına göre “her topluluğu da (el-cem’) bir araya getirmek için “Kara’tu’l-kavme.” denilmez. “Bunun delili, sadece bir harf seslendirildiğinde (bu eyleme) “kırâatun” denilmemesidir”. Bu görüşünü teyit etmek üzere Kıyamet suresi 75/17-18. ayetlerini¹⁰ hüccet olarak zikreden er-Râgıbu'l-İsfehânî, Yüce Kitab’ın özgün adı el-Kur'ân adının k-r-e kökünden mastar olduğunu belirtir. Ardından bu ayet-i kerimeyi İbn Abbas’ın “Biz onu senin göğsünde toplayıp yerleştirdiğimizde onunla amel et.” şeklinde tefsir ettiğini nakleder.

1.2. Tilâvet

Sözlükte *tilâvet*, “bir kişiyi, aralarında hiç kimsenin bulunamayacağı kadar yakın bir şekilde izlemek ve ona uymaktır. Bu, bazen bizzat bedenle izlemeyi bazen de hükümde birine uymayı ifade eder.” (er-Ragıbu'l-İsfehânî 2012: 75-76; 198-199). “Okumak ve manayı düşünmek şeklinde tâbi olmak” anlamındaki *tilâvet* masdar olup aynı kökün *tülüvv* (*tilvün*) masdarı da “izlemek, peşi sıra gitmek, uymak” demektir (Lisânü'l-'Arab, “tlv” md.). Bir kelâmı ve özellikle Kur'an'ı okumayı ifade eder... Kökün taşıdığı “izlemek” anlamından hareketle tilâvete “Kur'an'ı takdim ve tehir yapmadan mushaftaki tertibe göre okumak” diye mâna verenler de olmuştur (Tehânevî I, 171; Kerâmî, I, 256). Tilâvet kökü Kur'ân-ı Kerîm’de biri masdar (el-Bakara 2/121), biri ism-i fâil (es-Sâffât 37/3), diğerleri fiil kalıbında olmak üzere altmış üç

verde geçmektedir (M. F. Abdülbâkî, el-Mu‘cem, “tlv” md.).” (Çetin 2012: 155-157).¹¹

er-Ragıbu’l-İsfehânî tilâvet kavramının anlam içeriğini “sadece Yüce Allah’tan gelen kitaplara bağlılık için” kullanılacağı, bunun bazen okumak, bazen “(o kutsal kitaptaki ilahi) emir ve yasakları, teşvik ve sakındırmaları (ciddiye alıp gereğini) yapmak veya muhtevada bulunduğu kanaat hâsıl olan şeyi yerine getirmek” şeklinde tanımlamış ve şu sonuca varmıştır:

“Buna göre, her tilâvet kıraattir, ama her kıraat tilâvet etmek değildir”.

Ardından daha mühim bir açıklama yaparak tilâvet sözcüğünün “ancak Kur’an’dan bir yer okuduğunda bu eylemini tarif etmek için kullanılabileceğini” söylemiştir. Bu görüşünü teyit etmek üzere, her birinde “t-l-y” kökünden kelimelerin kullanıldığı ayetleri (Yunus 10/30, Enfal 8/31, Ankebut 29/51, Yunus 10/16, Enfal 8/2, Kehf 18/27, Maide 5/27, Saffat 37/3) işaret ettiği anlamlara delil göstermiştir.

“Yetlûnehu hakka tilâvetihi” (Bakara 2/121) ayet-i kerimesindeki tilâvet kavramını ayrıca ele alan er-Ragıbu’l-İsfehânî, buradaki anlamın “ilim ve amelle ona (Kur’an’a) bağlanmak” olduğunu belirtmiştir (Çetin 2012)¹².

2. Kur’an-ı Kerim’i Tilâvet Ederek Kurulan İletişimin Mahiyeti

Hadis Tarihi’nden öğrendiğimize ve elimizdeki hadis edebiyatı eserlerinde mütalaa ettiğimize göre, *tasnif döneminde* insan-Kur’an iletişimine dair hadis-i şerifler bilgi-eylem (teori-pratik) ihtiyaçlara göre âlimlerimizin icadettikleri Fazâ’ilü’l-Kur’ân, Şevâbü’l-Kur’ân, Menâfi’u’l-Kur’ân kitap-bab başlıkları altında hadis eserlerinde veya fazâilü’l-Kur’an konulu eserlerde derlenmiştir. Bu bilgi Kur’an-ı Kerim’i tilâvet ederek kurulan iletişimin mahiyetini teşkil etmiştir. Söz konusu kıymetli edebiyat mütalaa olunduğunda şu sorunun cevabı öğrenilmektedir:

1. Tebliğ ve tebyîn sorumluluğuyla Kur’an’la iletişimini oku-düşün-anla-yaşa pratiği ile kurarak Kur’ân’ın yaşanabilir olduğunun somut örneği Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Yüce Kur’an’ı nasıl tilâvet ederlerdi?
 - Tane tane okurlardı (Bkz. Okiç 1963:12)
 - Tefekkür ederek ve tedebbür ederek okurlardı.
 - Müjde ayetinde dua ederek/dileğini söyleyerek okurlardı.
 - Korku ayetlerinde Yüce Allah’ın nihayetsiz şefkatine/merhametine sığınarak okurlardı.

2. Cehrî tilâvet edaları nasıldı?

- Güzel sesli idiler.
- Etkili okuyuşları vardı.¹³

Hız. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i kıraat ve tilâvet edişlerine ilişkin bu bilgi, tarih içinde insan-Kur'an iletişiminin nasıl tesis edileceğinin zemini oluşturmuştur. Bunun üzerine ayrıca *tilâvet âdâbı* edebiyatı/literatürü inşa olunmuştur.

“Kur'an-ı Kerim'i başarıyla okumak nasıl bir donatımla, ne tür bir yöntemle, neleri yerine getirmekle gerçekleştirilebilir?” sorusunun cevabı olarak *tilâvet âdâbı eserlerinde* talim-terbiye konusu edilen hususlar Hız. Peygamber'in insan-Kur'an ilişkisi eğitiminde öğrettiğinin pratiği/uygulaması olarak tarif edilebilir. *Tilâvet âdâbında* dikkat çekilen hususlar ana başlıklarıyla şöyledir:

- Abdestli olmak.
- Temiz bir yerde bulunmak.
- Kibleye yönelmek.
- Okumaya istiâze ve besmele-i şerife ile başlamak.
- Sadece Yüce Allah'ın rızasını gözetmek. Tecvîd kurallarına riâyet etmek.
- Tertîl üzere okumayı sürdürmek.
- Huşu içinde okumaya gayret etmek.
- Mushaf-1 şerifin tertibini gözetmek.
- Meşhur/bilinen kıraatlerden biriyle okumak.
- Ayet-i kerimeler üzerinde tefekkür etmek-tedebbür etmek çabası göstermek.
- Okuduklarıyla amel etmek/eylemde bulunmak.
- Rahmet ayetleri gelince Yüce Allah'ın nihayetsiz rahmetini/şefkatini istemek.
- Azap ayetleri gelince Yüce Allah'ın korumasına sığınmak.
- Secde ayetlerinde usulüne uygun olarak secde etmek.
- Tilâvetini tamamlayınca “Sadakallâhülâzîm” demek (Çetin 2012)¹⁴

Hülasaten takdim olunan *tilâvet âdâbında* talim edilen bu ilkelere binâen Mushaf-1 şerifin kapağını kapatırken iletişimin sonsöz'ü “Sadakallahu'l-Azîm” ifadesi olmaktadır. Bu ibare Yüce Kur'an'da Âl-i İmrân 3/95; el-Ahzâb 33/22 ayet-i kerimelerinde şöyle yer almıştır:

فَلْصَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

De ki: “Allah doğruyu söylemiştir. O halde hanîf olarak (bâtıl olan her şeyden yüz çevirerek ve Allah’ın yanısıra hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayarak) İbrahim’in dinine uyun; çünkü o, Allah’a ortak koşanlardan değildir.”

هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا
وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا

İnananlar, düşman birliklerini gördüklerinde: ‘Bu, Allah ve Elçisi’nin bize vadettiğidir. (Demek ki) Allah ve Elçisi doğru söylemiştir!’ demişlerdi. Bu, ancak onların Allah’a olan inançlarını ve bağlılıklarını (teslimiyetlerini) arttırmıştı.¹⁵

Ayetlerde geçen “sadakallâh” ve “sadakallâh ve rasûluh” ibareleri meal-lerde ekseriyetle yukarıda tercih ettiğimiz şekilde tercüme edilmiştir. Ömer Nasuhi Bilmen ise Al-i İmrân 3/95. ayet-i kerimesine “Allah Teâlâ sadıktır.” manasını vermiştir. Elmalılı Hamdi Yazır’ın tercihi ibareyi aynıyla “sadal-lâh” diyerek kaydetmek olmuştur. Her iki müfessirin bu tercihlerine ilişkin tefsirlerinde hususi bir izah yapmamışlardır. Ancak meal ve tefsir birlikte mütalaa olunduğunda izledikleri usule uygun olarak sureden bir ayeti/pasajı aldıkları ve siyak-sibak’ı gözeterek ve Kur’an’ın bütünlüğüne riayet ederek çeviri yapıp meal verdikleri anlaşılmaktadır (Yazır t.y: 1147; Bilmen 1991: 290).¹⁶ Dolayısıyla her iki ayet-i kerimedeki “sadakallâh” ibaresi, bağlamla mütalaa olunmuş ve buna göre anlaşılıp yorumlanmıştır.¹⁷

“Sadakallahu’l-Azîm” ibaresinin hadis-i şeriflerde yer alması hakkında Hz. Peygamber’in hatim duasında kullandığı nakledilmiştir¹⁸. Tarihsel süreçte pratikte yaşanan-görülen de bu rivayete uygun cereyan etmiştir.

3. S-D-K” Kelimesi Hakkında

Yüce Kitabımızla iletişimimizin içinde bulunulan ân’da nihayete erdirilmesinde kullandığımız “Sadakallahu’l-Azîm” ibaresindeki kök fiil s-d-k’dır. Aşağıda bu kök kelimenin nasıl bir anlam-küreye sahip olduğu Arapça sözlüklerden tarihsel sıraya göre –bir fikir edinmek maksadıyla- takdim edilmektedir.¹⁹ Böylelikle Arapçada s-d-k kökünün kullanımından hareketle “Sadakallahu’l-Azîm” ibaresini hangi bağlamda kullandığımızın temeline ilişkin bir bakış açısı takdim edilmektedir.

el- Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (v.175/791) *Kitâbu’l-Ayn*’da, “es-sidku” masdarı hakkında şunları söylemiştir: “Sidk”, “kizb”in zıddıdır ve “saktehu” denildiğinde “kulte lehu sidken/ona tasdik ettiğim, doğruluğunu onayladığım, güçlü bir söz söyledim” demiş olunur (Ferâhidî t.y: II:384-385).

Sîbeveyhi (180/796) *el-Kitâb*'da, “Merertu bi-raculin raculi sıdkin.” cümlesinde “sidk” kelimesinin kişinin eylemleriyle ortaya koyduğu “salâh” anlamında olduğunu belirtmiştir. Bunun “sidku'l-lisân” anlamını içermediğini söylemiştir. “Çünkü ‘sidk’, ‘salâh’tır(/’salâh’ın (iyi olmak, doğru olmak’ın) ta kendisidir.” (Hemedânî 1979: 430).

el-Ezherî (v.370/980) *Tehzîbu'l-Luga*'da, kelimenin kullanımını verdikten sonra Arapların dil çevriminde (ve min kelâmi'l-Arab) “Sadaktu'llahe in lem ef'al kezâ” yemin kalıbını zikrederek kelimenin anlamını izah etmektedir. Bu ibarenin anlamının aslında “**Lâ** sadaktu'llahe in lem ef'al kezâ/Şayet bu dediğimi yapmazsam Allah'ın bildiği gerçeğe muvafakat etmemiş olurum.” olduğunu belirtmektedir (el-Ezherî t.y.: 355, 356).²⁰ Mütercim Âsım Efendi *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*'nde “Arapların yeminlerindedir... (İkinci yemin cümlesinde görüldüğü gibi) ‘lâ’/ lâ-i nâfiye mahzûftur” açıklaması yapmaktadır (Mütercim Âsım Efendi 2013: 4064).

İbn Fâris (v. 395/1004) *Mu'cemu Makâyisi'l-Luga*'da, bu kök kelimenin “kullanıldığı şey’de/nesnede -bir söz veya başka bir şey olabilir- güçlülüğe (kuvvetun)” işaret ettiğini belirtmektedir. “*Sidk* bizatihi güçlü olduğundan bu şekilde adlandırılmıştır. *Kizb* de ise asla güç (kuvvetun) sahibi değildir ve o bâtil’dır”. *Sidk* kelimesinin aslı Arapların bu kelimeyi cümlede kullanırken “şey’un sadakun” dediğinde anlaşılır. “Şey’un sadakun” demek “şey’un sulbun” demektir. “Rumhun sadakun” dediklerinde de bunun anlamı “rumhun sulbun”dur. (Hemedânî, 339) Mütercim Âsım Efendi *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*'nde “düz ve doğru mızrağa vasfolur;... ve metânet ve sedâd ve istikâmeti olan adama vasfolur; yukâlu: ‘Raculun sadkun ey mustakîmun metînun” Ve mutlakan eczâ ve erkânı tâm ve kâmil adama vasfolur; ...Kaçan nâsla görüşmesi ve ülfet ve nazar ve muamelesi sâbir ve müstakîm ve vech-i tahkik üzere olsa, yanî nifâk ve müdâhene ve suret-i muâmele makulesi evzâ’ ve muamelâtta sâlim olsa.” (Mütercim Âsım Efendi 2013: 4064).

ez-Zebîdî (v.1295/1791) *Tâcu'l-Arûs*'ta, “es-sidk” kelimesini, “söz’ün (el-kavl) hem vicdana hem (bu sözle) haber verilene (el-muhber anhu) mutabakat etmesidir” ifadesiyle açıklamıştır. Araplar dili kullanımında “sadaka fulânen el-hadîse” dediğinde bunun anlamı “enbe’ehu bi’s-sidki”dir (ez-Zebîdî 1990: XXVI:5-6).

İbn Manzûr (v.711/1311) *Lisânu'l-Arab*'da, Arapların dil çevriminde “sadaktu'l-kavme” cümlesiyle “kultu lehum sidkan/Onlara gerçeği söyledim.” anlamını ifade ettiklerini söylemiştir. Hz Ali'nin de “Sadakanî sinnu bekrihi/

Genç devenin yaşı beni doğru çıkardı.” darb-ı meselini kullandığını nakleden İbn Manzûr, Arapların bu deyimle ne kastettiklerini hikâyesiyle anlatır:

Genç devesine (el-bekr) müşteri olan kişiye “Bu hayvan bir deve/el-cemel’dir –innehu cemelun” diyen satıcı, genç deve ürküp kaçiverince arkasından “Hida’!” diye bağırır. Araplar bu nidayı genç deve ürküp kaçtığında onu sakinleştirerek çağırmakta kullanmaktadır. Bunun üzerine müşteri “Sadakanî sinnu bekrihi” cümlesini söyler. Hz. Ali ise, “Sidkî sinne bekrihi” diyerek kendisine haber/bilgi ulaştıran kişinin sözünde doğruluğunu teyit etmek istemiştir (İbn Manzûr: 2417-2418).

Arap Dil Kurumunca hazırlanan *el-Mu’cemu’l-Vasî’t*e “es-sıdku mutabakatu’l-keâm li’l-vâki’ bi hasebi i’tikâdi’l-mutekellim/söz sahibinin/konuşan kişinin (içinde taşıdığı) kanaatiyle sözünün vakiya mutabakat etmesidir.” tanımlaması yapılmaktadır. Araplar el-emru’s-sâlih/iyi iş-eylem’de de hiçbir noksanlık ve yalan (*kizb*) içermediğinden es-sidk demektedir. Bu manada ayet-i kerime mümin bireyi şöyle eğitmektedir: “ve kul Rabbi edhil-nî mudhala sidkin ve ahricnî muhraca sıdkin/De ki: Ey Rabbim! (Gireceğim yere) beni *sidk*la girdiriver; (çıkacağım yerden de) ben *sidk*la çıkariver...” (İsra 17/80). (Mecma’u’l-Lugati’l-‘Arabiyye: 510-511).

Hasen el-Mustafavî *et-Tahkîku fî kelimâti’l-Kur’âni’l-Kerîm*’de *sidk*’ın alanlarını tanımlayarak vermektedir:

“İtikatta *sidk*: hakikaten ve doğrulanmış olarak vakiada mevcut bulanana mutabık itikattır/inançtır.

Söz (el-kavl) ve bilgi (el-haber)’de *sidk*: iletilen sözün ve bilginin hiç kuşkusuz haber verilen her ne ise ona mutabık olmasıdır.

Eylem’de (el-amel) *sidk*: eylemin, bütün yönlerine ve gerektirdiği bütün şartlarına muatbık olmasıdır.

Mutlak anlamda (varoluşsal olarak) *sidk*: inancında ve sözlerinde ve eylemlerinde “sâdik” olmasıdır (sadakati varoluşsal olarak meslek edinmesidir)” (el-Mustafavî: VI.259-261).

“Sadakallahu’l-Azîm” ibaresini kök kelime s-d-k bağlamında fehmetmeye çabalarken Mütercim Âsım Efendi’nin (v.1235/1819) *el-Okyânûsu’l-Basît Fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît (Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi)*’nde *sidk* kelimesinin Arapçada kullanımlarının Türkçe tercümelerini vermiş olması dil mantıkları arasındaki geçişleri görebilmek bakımından değerlidir.

Asım Efendi “Türkçe bir yaklaşımla getirdiği zenginlikle” Türkçede *sidk*’in gerçek²¹ ve *kezib*’in yalan tâbir (Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi

1999: 705-706) olduğunu, kavil ve kelâmın vasfı olmak üzere vaz' edildiğini" söylemektedir. Ardından yaptığı kelimenin kullanım alanı hakkında pek kıymetli Türkçe karşılıklar ve açıklamalar bulunmaktadır. Yukarıda Arapça lügatlerden nakledilen *sidk* kelimesi açıklamalarını Asım Efendi'nin izahları daha anlaşılır hale getirmektedir. Bu maksatla aşağıda, kelimenin anlam-küresine Arapça dil mantığından Türkçe dil mantığına nakline nüfuz etmekte faydalı olacağı mülahazasıyla *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*'ndeki izahlar takdim olunmaktadır:

"*Sidk* ve *kezib* kasd-ı evvel ile envâ-ı kelâmdan hemân kelâm-ı haberîye mahsustur. Ve bazen bil-araz emr ve istifhâm ve duâ misilli kelâm-ı inşâide dahi istîmâl olunur. Ve ittisa' cihetiyle kâil ve muhbire de vâf olur."

"*Sidk* bir nesnenin eczâsı müctemi' ve erkânı tâm ve kuvveti kâmil olmak cihetiyle hâsıl olmasına ıtlak olunur, niteki emsile-i âtiyeden müstebân olur. Ve gâh olur ki *sidk* itikâd-ı mütekellimde hâsıl ve sâbit olan nesnede isti'mâl olunur ve *kezib* onun mukâbili olur, niteki 'sadaka zannî' ve 'kezebe zannî' denir. Ve gâh olur ki ef'âl-i cevârihte isti'mâl olunur niteki 'sadaka el-kitâl' ve 'sadaka fi'l-kitâl' derler, 'Fütûr tehâvünsüz kıtâle gerçekten ikdâm edip hakk-ı harbi tevfiye etti' mânâsına..."

"*Sidk* şiddet mânâsına isti'mâl olunur, yanî bir kimse şiddet üzere salâh ve hayra nispet olursa *sidk* lafzına muzâf ederler, meselâ 'raculu sidkin' ve 'sadîku sidkin' ve 'imra'etu sidkin' ve 'himâru sidkin' derler izâfetle, yanî rücûliyet ve siddîkiyet ve himâriyette sadıktır ki eczâ ve erkânı kâmilidir, niteki istilâhımızda dahi o 'gerçekten adam' ve 'gerçekten eşek' tabîr olunur; ve minhu kavluhu Teâlâ: "Ve lekad bevvenâ benî İsrâile mubevve'e sidkin"/Ey Enzelnâhum menzilen sâlihan: Yanî menziliyette kâmil ve garaz ve matluba sâlih ve marziyy ve her türlü hayr zann ve itikâd olunmakta sâdik menzile inzâl buyurdular..."(Mütercim Âsım Efendi 2013.)

4. Değerlendirme: *Sadakallahu'l-Azîm* Ne Demek?

Kur'ân'ın, ilk emri olan "*ikra'*- oku!" sözcüğüyle aynı kökten gelmesi son derece anlamlıdır. Kur'ân böylece okumaya ve ilme verdiği değeri ifade etmiş olmaktadır. O halde insanın varoluşunu gerçekleştirmekte "oku"mak²² eylemi en temel unsurdur.

Öte yandan Kur'ân-ı Kerîm, bu özel adının geçtiği âyetlerde şu temel özelliklerine dikkat çeker:

- Kur'ân, insanlığa yüksek ahlâkî değerleri gösteren vahiy mahsulü bir kitaptır.

- Kur’ân, bütün özellikleri ile insanın hayatını anlamlandıran, hayat veren bir kitaptır.

Söz konusu temel özellikler aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’le iletişim kurmanın sistemini tarif etmektedir. Eğer bu sistemi bilirse insan, Kur’an’ın İnsanı (HomoQur’anicus) olarak sahibolacağı Kur’ânî-yüksek değerlerle hem Yüce Allah ile hem yaratılmışlarla olan ilişkilerini-iletişimini düzenlemekte özüne uygun varoluşu keşfedebilecektir. Çünkü insan eksik yaratılmıştır ve Allah’ın rızasına, isteğine, nasıl yöneleceğini bilmek için Allah’tan kaynaklanan bir hayatı anlamlandırma, O’nunla iletişim kurmakta işe yarayacaktır. Burada en dikkat isteyen husus, insanın egoizminden kaynaklanan fikirlerini ve sahip olduğu inançlarını dini ve hayatı anlamlandırmak adına ortaya koymasıdır. Bundan hem kendisi hem hayatın anlamını keşfetmesinde zarar verici durumlar doğabilir. İnsan tabiatı/fitratı böyle bir meşrulaştırmaya elverişlidir. O halde insan, sistemi düzgün kullanabilmek için bu “*Kitab*”ı tilâvet etmelidir:

*“Bir kitab ki indirdik,
çok mübarek,
âyetlerini düşünsünler
ve ibret alsın
temiz özlüler!”* (Sâd 38/29)

“Telâ-yetlû” fiili "sürekli olarak, istekle, bıkmadan okumak ve manayı düşünmek" anlamı içerdiğinden Kur’an-ı kerimi tilâvet eyleminin/amelinin anlamı fiilinde (telâ-yetlû) belirmiş olmaktadır. O halde Yüce Kur’an’ı sürekli okumak, defalarca bıkıp-usanmadan okumak, bir tilâvetin veya hatmin ardından hemen yenisine başlamak, tilâvet eyleminin sürekli yenilenmesiyle yenilenen bir varoluş kazanmaktır ve manevi olanın ışıldamasıdır. Buna göre Kur’an-ı Kerim’le iletişimde âdâbına riayet ederek tilâvet eylemimizi/amaçlı-iradeli tutum ve davranışımızı (*amelun sâlih*) olarak “ben” diliyle değer kazanım cümleleriyle şöylece ifade edebiliriz:

- Yüce Kitabını, susuzluğumu vahiy kaynağında dindirmeye götürülecek bir tutum ile okuyorum.
- Yüce Kitabımı düşünerek, sanki bölünmez bir bütünmüş gibi gerektiği üzere berrak, güçlü ve ilhamını gerçekten ondan alan bir zihin ve gönle sahip olarak okuyorum.
- Onu *doğru anlamak* istemekteyim.
- Okuduğum pasajlardaki ilahi emir ve yasakları, teşvik ve sakındırmaları gönülden kopup gelen bir yakarıyla (ciddiye alıp gereğini) yapacağımı biliyorum.

- Muhtevada bulunduğuna kanaatim hâsıl olan iyi şeyi yerine getirmek için gayret ediyorum.
- “Sadakallahü'l-Azîm” diyerek Kutsal kitabımı tilâvet eylemime/amelime bir anlık veda ediyorum. Ama yeni bir hatm-i şerif için de baştan başlayarak hatim duamı yapmaktayım²³.
- Yani bu tilâvetimin peşi sıra gideceğim. İzleyen okumalarım ilk fırsatta olacak. Ve hakikatin zihnimde ve gönlümde tohumlanıp olgunlaşacağı bir oku-düşün-anla-yaşa tesis etmek çabam devam edecek.

Yüce Kur'an'ı âdâbına uyarak tilâvet eylemimizi değer kazanımlarıyla pratiğe aktarmak çabasının Kur'an-ı Kerim'le iletişimimizin oku-düşün-anla-yaşa ile bir yaşam boyu sürecek, idraki aydınlatan bir varoluş yolu olduğu anlaşılmış oldu. Hadis kitaplarının Fazâ'ilü'l-Ḳur'ân, Şevâbü'l-Ḳur'ân, Menâfi'u'l-Ḳur'ân bölümlerinde ve fazâilü'l-Kur'an eserlerinde nakledilen rivayetleri bu bağlamda mütalaa etmekle tarihte inşa edilen pratiğin bugün nasıl daha iyi inşa edilebileceği müzakere olunabilir.

Şimdi şu soruları cevaplamak vakti gelmiş bulunmaktadır:

- Kur'an-ı Kerim'le iletişimin tilâvetle başlangıcından sonra bu iletişim nasıl nihayete uğramaktadır?
- Tilâvet eylemini “Sadakallahü'l-Azîm” saygı ifadesini söyleyerek nihayete erdirmek, bu iletişimin kesilmesi anlamı taşımakta mıdır?

Elbette hayır! Çünkü *sidk* kelimesinin anlamı bize şunu söylemektedir:

Sidk salâh'ın ta kendisidir. Aynı zamanda *sidk*, “bir nesnenin eczâsı müctemi' ve erkânı tâm ve kuvveti kâmil olmak cihetiyle hâsıl olmasına ıtlak olduğundan” güçlülük-kuvvetlilik anlamı taşır, yani *sidk* bizatihi güçtür-kuvvettir. Çünkü Araplar el-emru's-sâlih/iyi iş-eylem'e de hiçbir noksanlık ve yalan (*kizb-kezi*b) içermediğinden *es-sidk* demektedir. Arapçada *sidk* kelimesinin Türkçedeki karşılığı “gerçek”tir ve “kasd-ı evvel ile kavî ve kelâmın vasfı olmak üzere vaz” edilmiştir ve “envâ-ı kelâmdan hemân kelâm-ı haberîye mahsustur. Ve bazen bil-araz emr ve istifhâm ve duâ misilli kelâm-ı inşâide dahi istîmâl olunur”. Kavî'de kelâm'da *sidk*, söylenen sözün salâh üzere olduğunu, bu sebeple bizatihi güçlü ve kuvvetli olduğunu ifade eder. Sözde “metânet ve sedâd ve istikâmet” bulunduğunu gösterir. Bu yönüyle kâil ve muhbire de vasf olur. Sözün “mutlakan eczâ ve erkânı tâm ve kâmil” yapısını anlatır. Ayrıca, “es-sidk”, “söz'ün (el-kavî) hem vicdana hem (bu sözle) haber verilene (el-muhber anhu) mutabakat ettiğini” vurgular. Araplar dil çevriminde “sadaka fulânen el-hadîse” dediğinde bu cümleyle “enbe'ehu bi's-sidki” anlamını kasteder. Yani sözde gerçek, “söz sahibinin/konuşan kişi-

nin (içinde taşıdığı) kanaatiyle sözünün vakıya mutabakat etmesi”dir. Buna göre *sıdk*,

- itikâd-ı mütekellimde hâsıl ve sâbit olan nesnede isti’ mâl olunur: sadaka zannî/Zannım doğru çıktı.
- ef’âl-i cevârihte isti’ mâl olunur: sadka el-kitâle/Savaşın hakkını vererek kahramanca harbetti.
- şiddet mânâsına isti’ mâl olunur, yanî bir kimse şiddet üzere salâh ve hayra nispet olursa *sıdk* lafzına muzâf ederler: raculu sidkin/gerçekten adam; sadîku sidkin/gerçekten dost.

Sıdk kelimesinin bu tahlilinden anlaşılana binaen Kur’an-ı Kerim’i hatim etmek veya tilâvetini bitirmek üzere “Sadakallahü’l-Azîm” ibaresi söylendiğinde iş’âr ettiği anlamı/anlamları ve yararını bulacağı bir açıklamanın zihinde bulunması ve tutkulu bir şekilde gönle gelmesi beklenmektedir. O vakit tilâvet eylemi, “Kur’an’ı değerlerle yaşamaya çağırın” bir duyguyla hitama erdirilmiş olmaktadır.

“Sadakallahü’l-Azîm” ibaresiyle tilâveti hitama erdirmekle ne demiş olduğumuzu yine değer kazanım cümleleriyle tarif edelim:

- “Kur’an-ı Kerim’i gerek okuyan ve gerek dinleyen olarak huşu ve tazîm” göstermeye *sıdk* ile çalışmak esastır. Bu hal hem okuyanın hem dinleyenin ciddiyetini artırır hem okuduğunu/dinlediğini daha iyi duyar/duyurur-hisseder/hissettirir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Kıraatını dilediğiniz kimse, eğer size Allahdan haşyet duyduğunu (korktuğunu) hissettiriyorsa, o, sesi en güzel olanlardan biridir” (Okıç 1963: 25).²⁴

- Kur’an’la iletişimin sadece tilâvet boyutu ânlık kesintiyle tamamlanmaktadır.
- İlk fırsatta/en yakın zamanda tekrar kaldığı yerden veya özellikle seçilen bir pasajdan tilâvet devam edecektir.
- Kur’an’la ilişkimize (*tilâvet*) hâlel gelmesin diye şeytanın şerrinden O’na sığınmış (*eûzu*) ve "Rahman ve Rahim/Çok Seven ve Çok Şefkatli olan Allah'ın adıyla" (*besmele*) diyerek başlamıştık. Cenab-ı Allah'a karşı sevgimizi-saygımızı-bağlılığımızı ubudiyetle göstermiştik. Okumamızı da bu başlangıca muvafık bitirdik: “Sadakallahü’l-Azîm”.
- Yani; Kutsal Kitabımıza saygı/güç-kuvvet ifade ederek: “Ey Kur'an! Seninle şu anda kurmuş olduğum münasebeti kesmiyorum; Yüce Allahımın buyruklarını mütalaa etmeye devam edeceğim.” demek

istedik. Yüce Allah'ın buyruklarının hak olduğunu (Kur'an'ı okuyan olarak) kendimize ve varsa dinleyenlere söylemiş olduk.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, Yüce Kur'an'la iletişimin nihayetinde “Sadakallahü'l-Azîm” denildiğinde “Yüce Allah doğru söylemiştir” veya “Azim olan Allah doğru söyledi” manasının kastedilmediği anlaşılmaktadır. İbarenin kelime tercümesi olarak bu ifadeler doğrudur. Ancak insan-Kur'an iletişimine bu şekilde bir mana vererek son vermek, açıklanan anlamları ve çağrıştırdığı diğer manaları bertaraf etmektedir.

Hâlbuki “Sadakallahü'l-Azîm” ibaresi öyle faziletli bir ibaredir ki, eğer doğru anlaşılır ve kullanılırsa Kur'an-ı Kerim'le iletişimde oku-düşün-anla-yaşa yapmakta bireyi aydınlatır. Zihninde aynı anda mevcut kılabileceği büyük sayıda ilişkinin terkiibini gerektiren manalardan, düşüncelerden haberdar eder. Bu ise dilin imkânlarıyla ve dilin ilişkileri ifade eden, ama çok azını telaffuz eden yönünü gösterir.

Bu sebeple “Sadakallahü'l-Azîm” ibaresi Kur'an'la ilişkiye dair arzu edilmeye layık bir içerik taşımaktadır. İçten söylenişle bir yakarıştır, büyük bir anlam alanını formüle etmektedir:

- “Sadakallahu'l-Azîm: Yüceler yücesi olan Sevgili Allah'ım, Azîm olan Rabbim! Yüce Kitabınla doğrudan gerçek bir temas kurmuş bulunuyorum. Bütün buyrukların Hak'tır, bütün söylediklerin doğrudur, onlara uymak bana/bize gerektir. Bu uğurda *sidk* ile gayret etmekteyim.

Ya Rabbi! Kitabınla birlikteliğim devam edecek.

- Ey Yüce Kur'an! “Sadakallahu'l-Azîm diyerek bu değerli-anlamlı tilâvet eylemime *burada ve orada* seni şahit tutuyorum. Şahit ol! Seninle birlikteliğim *sidk* üzere olmuştur ve olacaktır.

Notlar

- 1 Soru cümlelerinin yazımında kıymetli Hocamız Mehmed Said Hatiboğlu'nun kabulü benimsenmiştir. Açıklaması için bkz. Hatiboğlu, M. S. (2012) *Hız. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Ankara: Otto Yayınları.
- 2 Bu kavram, çağdaş eğitim bilime ait bir kavramdır. İlk olarak 1920'lerde John Dewey, Eduard Lindeman ve Basil Yeaxle tarafından *günlük yaşamın sürekli bir boyutu olduğu anlayışından* yola çıkılarak kullanılmıştır (Ayhan 2005: 2). *Yaşam boyu öğrenme*; “resmi bir özellik taşısın ya da taşımamasın iş ile ilgili, bireysel ya da toplumsal açıdan bilgi ve beceri geliştirme amaçlı yaşam boyunca gerçekleştirilen öğrenme etkinliklerinin tümü olarak bilinmektedir. Öğrenme, okul öncesinden emeklilik sonrasına kadar; okul ve üniversitelerde-

ki resmi eğitimden, iş yerlerinde devam eden mesleki eğitime ya da ailelerin çocuklarından öğrendiği çeşitli teknolojilerin kullanımına, televizyon izlerken ya da müze ziyaretlerindeki öğrenmeye kadar yaşamın her evresine yayılabilmektedir. Her ne kadar yaşam boyu öğrenme için bir sınır oluşturma konusunda girişimlerde bulunulsa da, yaşam boyu öğrenme, sınırsız öğrenmeyi ifade etmektedir” (Calimera 2005: 2; Edwards ve Usher 2008: 60; Ersoy ve Yılmaz 2009).

“Yaşamboyu eğitim, insan kişiliğinin tam bir gelişimi için tüm öğrenme yaşantılarını bütünleştirmeyi amaçlayan, yaşamboyunca süren yaratıcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu kavrama göre, insan meslek ve mutluluğunu yalnızca hâlihazırda elde ettiğinin sınırlarını sürekli olarak aşarak bulabilir. Eylemlerimiz ve amaçlarımız ne kadar ufkumuzu ve başarılarımızı aşma eğiliminde olursa, varlığımız o kadar insan olmaya layık olur demektir. Tüketime yönelmiş bir yaşam biçimi, insan varoluşunu engelleyen günlük işlerin baskısına bağımlı sıkıcı ve sınırlı varoluştan bir kaçış olarak görülmektedir. Yaşamboyu eğitimde eğitim, kendi içinde bir değer olarak görülmekte ve salt yüksek bir toplumsal statü elde etme ya da maddi kazançlar sağlama aracı olarak görülmektedir...” (Büyükdüvenci 1983).

3 Anılan bakış açısından bir yorumlama yaklaşımı için (Bkz. Serinsu 2018).

4 Mesela mütalaa ediniz: Alak 96/1, 3; Bakara 2/121; Müzzemmil 73/20.

5 Mesela mütalaa ediniz: Bakara 2/219, 266; Nisa 4/82; Muhammed 47/24; Sa’d 38/29.

6 Mesela mütalaa ediniz: Nisa 4/82; Mü’minûn 23/68-70; Muhammed 47/24.

7 Mesela mütalaa ediniz: Bakara 2/118, 219, 221; A’râf 7/157-158; Mâide 5/67; En’âm 6/19; Nahl 16/44; Şûrâ 42/7; Zuhuruf 43/63; Hadîd 57/17.

8 Bu kavram cennetmekân Hocam Necati Öner’e aittir. Bu kavramlaştırması hakkında kitaplarına ve makalelerine bakılmalıdır. Ayrıca (Bkz. Serinsu 2012; Serinsu 2019: “Kavramlar ve Tanımları” bölümü).

9 “Kur’an’ı yavaş yavaş düzenli, akıcı ve (düşünerek) okumak” anlamındadır. Bkz. el-Furkân 25/32; el-Müzzemmil 73/4. (Çetin 2012). Bkz. *el-Mufredât*, “r-t-1”.

10 Ayetlerin mealini Muhammed (1996) şöyle vermiştir: 17 *Çünkü onu [senin kalbine] yerleştirmek ve [gerektiğinde] okutturmak Bizim işimizdir.*18 Böylece, onu telaffuz ettiğimiz zaman, kelimelerini [bütün zihnini vererek] takip et.**19 sonra onun anlamını açıklamak da Bize düşer...****

*- “Yani, “Sana onu hatırlatmak ve onun zihin ve kalp ile okunmasını sağlamak Bize düşer”. Önceki notta işaret edildiği gibi, Kur’an, ancak düşünerek, sanki bölünmez bir bütünmüş gibi okunması halinde (doğru) anlaşılabilir, yoksa sadece ahlakî ilkeler, kıssalar ve bölük-pörçük kurallar koleksiyonu olarak değil.

** - Lafzen, “onun okunuşunu takip et”, yani kelimelerde dile gelen mesajını. Kur’an’ı vahyeden ve insana onu anlama yeteneği bahşeden güç Allah olduğundan, onun “okunuşu”nu da Kendisine izafe etmektedir.

*** - Yani, Kur’an “gerektiği gibi” okunursa (bkz. yukarıdaki 7. not), -Muhammed Abduh tarafından vurgulandığı gibi- kendisinin en iyi tefsiri olur.”

11 Krş. ve bkz. er-Ragıbu’l-İsfehânî, el-Mufredât fi Garıbi’l-Kur’ân.

12 Bu ayet-i kerimeyi “İbn Mes’ûd, İbn Abbas, Mücâhid b. Cebr, İkrime el-Berberî, Hasan-ı Basrî, Katâde b. Diâme gibi müfessirlerce okunan ilâhî kitabı uymak, onunla hakkıyla amel etmek, helâlini helâl, haramını haram kabul etmek, muhkemiyle amel edip müteşâbihine iman etmek, inzâl edildiği gibi okumak, kastedilen mânanın dışında başka bir şekilde yorumlamamak, mânasını düşünerek tane tane, hakkını vererek, huşû içinde tefekkür ve

tedebbürle okumak şeklinde yorumlanmıştır (Taberî I: 519-521; Fahreddin er-Râzî IV: 32; Fîrûzâbâdî: 14).

- 13 Buhârî “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”: 19; “Tefsîr, Sûretü’t-Ṭûr”: 53; Müslim “Şalâtü’l-müsâfirîn”: 232-233; “Şalât”: 177; Tirmizî “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”: 23; Ebû Dâvûd “Vitr”: 20; Müsned VI: 92; İbn Mâce “İkâmetü’ş-şalât”: 176; Çetin 2012). Hz. Peygamber’in güzel sesinden ve tilâvetindeki güzellikten arkadaşlarının (sahabe-i kirâm) pek hoşlandıkları ve dinlemek arzuları hakkında çok sayıda rivayet kaynaklarda yer almaktadır. Bu kaynakları müdekkikâne inceleyen cennetmekân M.Tayyib Okıç (1902-1977) Hocamızın *Kur’an-ı Kerimin Üslup ve Kırâati* bu babda mütlaa olunması icabeden bir eserdir. Hocamız bu kitapçığın (Okıç 1963:21-22) “Hazreti Peygamberin Kur’an-ı Kerimi Okuyuş Tarzı” başlığındaki izahı metinde ele alınan mevzu bakımından mühimdir: “Hazret-i Peygamberin, Kur’an-ı Kerim’i okuyuş tarzı tertil idi. Esasen bu husustaki vahiy de, öylece emretmektedir: “Ve rattilil-Kur’âne tartilên.../Kur’ân’ı ağır ağır oku”(Müzzemmil 73/4; ve bkz. Furkân 25/32). Tertil aslında, ahenk ve intizam olup, Kur’an’da her harfin hakkını vermek, belli etmek ve acele etmemek suretile okumaktır. Yani harf harf tilâvet etmektir. Bu manada “tarassul” tabiri de geçmektedir...” Bu etkili okuyuş Ummu Seleme Hz.ce “Kırâatuhu harfan harfan.” olarak tavsif edilmiştir. “Bu çeşit kiraata, “kırâa mufassara” denilmiştir.”
- 14 Tilâvet âdâbı ve sayılan bu ilkelerin delillendirilmeleri hakkında ayrıntılı mütalaa için öneri: Muhammed Zekeriyya el-Kândehevî. (1972). *Fadâilü’l-Kur’ani’l-Hakîm*, Matbaatu Nedveti’l-‘Ulemâ’, Leknev/Hindistan; Siracuddîn, Abdullah. (1402h.). *Tilâvetü’l-Kur’âni’l-Mecîd*. Medine-i Münevvere: Matâbiu’r-Reşîd. Karaçam, İsmail. (2010). *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- 15 Mealler, Muhammed Esed (*Kur’an Mesajı*) ve Salih Akdemir (*Son Çağrı Kur’an*) çevirilerinden istifade edilerek verilmiştir.
- 16 Bilmen’in, Zemaşerî’den (2016:1004) bidûni işaret olarak ve onun bu ayetin En’am 6/146. ayet-i kerimesiyle birlikte mütalaa edilmesine Kur’anî bütünlükle işaret ettiği hususu da mezcederek yaptığı yorumu şöyledir: “Bu âyeti kerime: Peygamber’in açıklamalarının ilâhî vahye dayanmış olduğundan her bakımdan doğru olduğunu, bunun hilafını iddia edenlerin de yalancı olduklarını tariz yoluyla bildirmektedir. Ve bütün insanları İslâm dairesine davet eylemektedir. Şöyle ki: Habibim! O seninle münakaşaya cüret edenlere (de ki: Allah Teâlâ sadıktır.) bütün beyanları hakikatin kendisidir. Bizim helâl ve harama dair verdiğimiz bilgiler de Cenâb-ı Hak’ın vahyine, bizlere bildirmesine dayanmış olduğundan tamamen doğrudur. Aksini iddia ise hâşâ Hak Teâlâyı, onun dinini tekdirdir. (Artık) küfürden, cehaletten kurtulmak istiyorsanız (hânif olan) bir tevhit dini olup batıl dinlerden uzak bulunan (İbrahim milletine) İslâm milletine (tâbi olunuz.)”
- 17 Tefsirinde bağlamı isabetle izah etmek bakımından ayrı bir yeri olan Mukatil b. Suleyman’ın (v.150/767) her iki ayet-i kerimeyi nüzul ortamı şartlarındaki toplumsal vakıayı anlatarak kurduğu bağlama göre tevili için bkz.: Mukatil b. Suleyman 2017: I. 285; III. 382-383). Aynı çerçevede güncel bir bağlam yorumu için; (Bkz. el-Câbirî 2013: III. 183, 236).
- 18 Abdurrahman Çetin Hocamız *DİA* maddesinde bu rivayetin “münkâtı’ ve zayıf bir rivayet” olduğunu Beyhakî ‘den tahrir ederek (II, 372) vermektedir. Ayrıca Kurtubî’nin Tefsirinde (I, 27-28; XVI, 222) bu husustan bahsettiğini belirtmektedir.
- 19 Arapça metinleri temin etmekteki değerli yardımı için Arş. Gör. Kadriye Hökelekli’ye teşekkür ederim.
- 20 Benzer ifadeler ve açıklamaları İbnu’l-Manzur’un *Lisânu’l-Arab*’da nasıl verdiği için bakınız: s.2417-2418. Ayrıca bkz. ve krş. İbn ‘İbâd, *el-Muhît fi’l-Luga*, V.257; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, III.245; Zemaşerî 1998: I. 541).

- 21 Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi (1685-1753) “edebiyat tarihimizde ilk defa olmak üzere, Türkçeden Arapça ve Farsçaya lûgat” olan *Lehçetü’l-Lügât*’te (Haz. Kırkkılıç, H. Ahmet. (1999). Ankara: TDK Yayınları, 57.) *gerçeklik* kelimesinin sözlük anlamını verirken (s.291): “Arabîsi *sidk*tır. Tahakkuk *sidk* gibidir. Farişisi *râst*dir.” demektedir. Dillerin mantığına işaret etmek ve s-d-k kelimesinin manasını bir de *bu yönden görmek* bakımından nakledilmiştir.
- 22 Hayatı anlamlandıran vahyî bir okuma. Dolayısıyla okumaların insana bu yönde katkıda bulunması umulur, beklenir.
- 23 Bu mesele ayrı bir çalışmada ele alınacaktır.
- 24 Hadis-i şerifin tahriri için aynı yere bkz.

Kaynaklar/References

- Abdullah Siracuddîn (1402 h.) Tilâvetü’l-Kur’âni’l-Mecîd. Medine-i Münevvere: Matâbiu’r-Reşîd.
- Akdemir, S. (2009). Son Çağrı Kur’an. Ankara: Fecr Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1991). Kur’an-ı Kerim’in Meâl-i Âlisi ve Tefsiri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Birişik, A. (2002). “Kıraat”. DİA. XXV: 426-433.
- Büyükdüvenci, S. (1983). “Yaşamboyu Eğitim Felsefesi Üzerine”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 16(2): 225-242.
- el-Câbirî, M. Â. (2013). Fehmu’l-Kur’ân. Çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları.
- Çetin, A. (2012). “Tilâvet”. DİA. XLI: 155-157.
- Ersoy, A. & Yılmaz, B. (2009). “Yaşam Boyu Öğrenme ve Türkiye’de Halk Kütüphaneleri”. Türk Kütüphaneciliği. 23(4): 803-834.
- Esed, M. (1996). Kur’an Mesajı. Çev. C. Koytak ve A. Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (t.y.). Tehzîbu’l-Luga. Tah. Abdulazîm Mahmûd. Kahire: ed-Dâru’l-Mısıriyye.
- el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya’kûb (t.y.). el-Kâmûsu’l-Muhît.
- el- Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (t.y.). Kitâbu’l-Ayn. Tah. Abdulhamîd Hindâvî. Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- Hasîrîzâde Elif Efendi (2015). en-Nûru’l-Furkân fî Şerhi Lugati’l-Kur’ân. İstanbul: YEK Yayınları.
- Hatiboğlu, M. S. (2012). Hz. Peygamber ve Kur’an Dışı Vahiy. Ankara: Otto Yayınları.
- İbn Fâris, Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Zekeriya el-Hemedânî (1979). Mu’cemu Makâyîsi’l-Luga. Tah. Abdusselam Hârûn. Kahire: Dâru’l-Fikr.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Muharrem (v.711/1311). (t.y.). Lisânu’l-Arab. Kahire: Dâru’l-Maârif.
- İslamoğlu, M. (2009). Hayat Kitabı Kur’an Gerekçeli Meal-Tefsir. İstanbul: Denge Yayınları.
- Karaçam, İ. (2010). Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri. İstanbul: İFAV Yayınları.
- el-Mu’cemu’l-Vasît. (t.y.). Mecma’u’l-Lugati’l-‘Arabiyye. Kahire.
- Muhammed Zekariyya el-Kândehevî (1972). Fadâilu’l-Kur’ani’l-Hakîm. Leknev/Hindistan: Matbaatu Nedveti’l-‘Ulemâ.

- Mukatil b. Suleyman (2017). Tefsîr-i Kebîr. Çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları.
- el-Mustafavî, Hasen (t.y.). et-Tahkîku fî kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm. Kahire: Merkezu Neşri Âsâri'l-Mustafavî.
- Mütercim Âsım Efendi (2013). el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi). Haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: YEK Yayınları.
- Okiç, M.T. (1963). Kur'an-ı Kerimin Üslup ve Kırâati. Ankara: AÜİF Yayınları.
- Râğıb el-İsfahanî (2012). el-Mufredât Kur'an Kavramları Sözlüğü. Çev. A. Güneş ve M. Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Serinsu, A.N. (2012). Kur'an ve Bağlam- Tarihsellik ve Esbab-ı Nuzül. İstanbul: Şule Yayınları.
- Serinsu, A.N. (2018). Kur'an Nedir?. İstanbul: Şule Yayınları.
- Serinsu, A.N. (2019). Tefsir Tarihi Atlası ve Uygulama Haritaları. Ankara:Grafiker Yayınları.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr Amr b. Osman (1988). el-Kitâb. Tah. Abdüsselâm Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.
- Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi (1999). Lehcetü'l-Lügât. Haz. H. Ahmet Kırkkılıç. Ankara: TDK Yayınları.
- Yazır, E. H. (t.y.). Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Eser Yayınları.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Huseynî (1990). Tâcu'l-Arûs. (Tah. Abdulkerîm el-'Arbâvî). Kuveyt: Matbaatu'l-Hukûme.
- ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî (2016). Keşşâf Tefsiri. Çev. Heyet. İstanbul: YEK Yayınları.
- ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî, (1998). Esâsu'l-Belâga. Tah.Muhammed Bâsil. 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

